

ABSZTRAKT

Az idősödő európai társadalmakban kiemelten fontos közpolitikai kérdés, hogy milyen formális és informális intézményi keretekben szerveződik a tartós gondoskodás. Az elmúlt évtizedek európai reformjai a gondoskodás területén az ellátások hozzáférhetőségének és megfelelő minőségének, illetve a tartós gondoskodás pénzügyi és humán erőforrásainak biztosítására irányultak. Ezek a változások többféle mechanizmuson keresztül hatnak a nők és a férfiak részvételére a fizetett és a háztartási munkákban, következményük pedig ellentmondásos a nemek közötti egyenlőségre. A tartós gondoskodás intézményi szerveződése beágyazódik a családról alkotott elképzelésekbe és a társadalmak általános viszonyulását tükrözi idős, illetve fogyatékos állampolgáraihoz, a gondoskodási munkák világához, valamint a férfiak és nők közötti munkamegosztáshoz.

A gondoskodási politikák, illetve a munka és a családi élet összeegyeztetését alakító politikák mintázatait európai összehasonlításban, a *fuzzy set* ideáltípus-elemzés módszerével vizsgáljuk. A tartós gondoskodás intézményi szerveződésében kiemelt figyelmet fordítunk a családi és családi kereteken túli gondoskodás (de/familializáció) kettősségére. Ideáltípusaink kiindulópontja Nancy Fraser klasszikus tipológiája, az empirikus elemzés dimenziói pedig a tartós gondoskodás közösségi finanszírozásának nagysága, az ellátatlan gondozási szükségletek, az otthoni gondoskodás szabályozása, illetve a nők és a férfiak fizetett munkában történő részvétele. A tartós gondoskodás feltárt intézményi mintázatait összevetjük a nemek közötti egyenlőség és a bevándorlók otthoni gondoskodásban történő részvételének megfigyelhető mutatóival. Eredményeinkben részben visszaköszönnek a jóléti-rezsim-tipológiáknak az európai országok összehasonlításában szokásos mintázatai, néhány poszt-szocialista ország esetében ugyanakkor transzformatív, a nemek közötti egyenlőség érdemi előmozdítására utaló jeleket tapasztalunk.

Kulcsszavak: tartós gondoskodás; *fuzzy set* ideáltípus-elemzés; nemek közötti egyenlőség; gondoskodási rendszerek

---

1 Társadalomtudományi Kutatóközpont, ELKH, MTA Kiváló Kutatóhely; Budapesti Corvinus Egyetem

2 Demokrácia Intézet, Közép-európai Egyetem

LONG-TERM CARE AND GENDER EQUALITY IN EUROPEAN WELFARE REGIMES

ABSTRACT

European societies face pressing challenges of ageing populations which have inspired reform measures to upgrade the systems of long-term care. These reforms have had controversial effects on gender inequality by intervening in intergenerational ties and dependencies within the family, and the division of responsibilities between state, market, family, and community actors in providing care. This article maps the major directions and systemic outcomes of long-term care policy reforms in the European Union member states by using a fuzzy-set ideal type analysis. We examine how care policies and work-family reconciliation policies shape long-term care regimes against the master typology proposed by Nancy Fraser on the gendered linkages of caring and earning. We reveal aggregate gender equality impacts of intermingling care policy dynamics and migrant care work effects. The results are explained in a four-pronged ideal type scheme to which European countries belong. Legacies of the well-known European welfare policy regimes are visible, but the Central and East European countries do also show some surprising pictures and modest results of gender equality advancement are visible in organizing long-term care. The latter experience indicates that transformative gender relations in care can be found not only in the richest and most generous welfare countries in Europe.

Keywords: care regimes, fuzzy set ideal type analysis (FSITA), gender equality, long-term care

TARTÓS GONDOSKODÁS ÉS NEMEK KÖZÖTTI EGYENLŐSÉG AZ EURÓPAI JÓLÉTI RENDSZEREKBEN³

BEVEZETÉS

A gondoskodás összetett rendszer, amelyben sokrétegű emberi viszonyok, társadalmi gyakorlatok és közpolitikai folyamatok találkoznak. A hosszú távú gondoskodás⁴ rendszerében megjelenik az európai társadalmak előregedése, a családi élet és a munka összeegyeztethetősége, a munkaerőpiac szerkezete, illetve a munkavállalási célú migráció politikai és közpolitikai beágyazottsága is. A gondozottak és a gondozók közötti kapcsolatban méltóság, büszkeség és együttérzés, ugyanakkor sokszor függőség és kölcsönösen érzett teherterhelés is munkálkodik. A gondoskodás egyenlőtlenségi viszonyai között szembeötlőek a nemek közötti egyenlőtlenségek, amelyek egyik legfontosabb metszete a fizetett és a fizetetlen munka családi és társadalmi szintű elosztása (EIGE 2020). A gondoskodási feladatok megosztása meghatározó hatást gyakorol arra, hogy a nők és férfiak milyen biztosítással, bérezéssel és státusszal járó munkákhoz férnek hozzá.

Ahol a gondoskodás rendszereit a migrációs kapcsolatok is alakítják, ott a nemek közötti egyenlőtlenségek még összetettebb formát öltenek. A globális észak (*Global North*) és a globális dél (*Global South*) közötti, illetve az Európai Unió régi és új tagállamai közötti erőforrás-különbségek makrostruktúráiba beleszővődnek a családok közötti jövedelemegyenlőtlenségek, valamint a családon belüli, továbbá a gondozók és gondozottak közötti hatalmi egyenlőtlenségek (Van Hooren et al. 2018, Lutz 2018, Turai 2018). A gondoskodás tágabb társadalomtudományi irodalma már jó két évtizede dolgozik a globális gondoskodási láncok koncepciójával. Ez a fogalmi megközelítés segít megragadni, hogy a gondoskodási munka hogyan ágyazódik be olyan összetett társadalmi hierarchiákba, amelyekben a nemek közötti egyenlőtlenségeket etnikai, állampolgársági, generációs és osztálykülönbségek keresztezik (Hochschild 2000, Yeates 2009).

A gondoskodási rendszerek Európában kialakult modelljei megkönnyítik, hogy egyes társadalmi csoportok – különösen a nők – jövedelemszerző munkát vállaljanak és megosszák a fizetetlen otthoni feladatokat, köztük a gyerekek, az idősek és a betegek gondozását. Más csoportokat – megint csak jellemzően a nőket – a gondoskodási szolgáltatások hozzásegítenek ahhoz, hogy a gondoskodásra szakosodott intézményekben fizetett álláshoz, illetve kiegészítő jövedelemhez jussanak. Miközben ezek a rendszerek jellemzően csökkentik a nemek közötti egyenlőtlenségeket, bizonyos metszetekben konzerválják, megerősítik azokat.

A szociálpolitikai rendszerek elméleti és empirikus irodalma gazdagon tárgyalja a nemek közötti egyenlőtlenségek és a gondoskodás társadalmi rendszerei⁵ közötti kereszthatásokat. A genderérzékeny és feminista

---

3 A szerzők köszönetet mondanak az anonim bírálóknak és Takács Juditnak gondolatébresztő javaslataikért.

4 Írásunkban a tartós gondoskodás és a hosszú távú gondoskodás kifejezést szinonimaként használjuk; ennek a fogalomnak tartalmilag része az idősekről és a tartós betegekről történő gondoskodás.

5 Angol nyelvű szakirodalmi hatásra a hazai szociálpolitikai irodalomban is terjed a *rezsim* szó használata: például „jóléti rezsim”, „gondoskodási rezsim”. Mivel a magyar társadalomtudományi hagyományban a „rezsim” szónak az elnyomó politikai rendszerekre utaló konnotációja van, mi jóléti rendszerekről és gondoskodási rendszerekről írunk – ezek ugyanakkor a *welfare regime* és a *care regime* identikus megfelelői.

kutatók javaslatai (Lewis 2006, Daly 2011) alapján sokat finomodtak a jóléti rendszerek tipológiai és a családpolitikai elemzések. Az egyik legfontosabb elméleti hozzájárulás a fizetett és a nem fizetett munka kettősségének és konfliktusainak mélyreható vizsgálatából származik. A nemek közötti igazságosság gondolatának több generációját és eszmei irányzatát inspirálta Nancy Fraser (1994) elmélete a két keresővel és két gondoskodóval működő családról, illetve az univerzális gondoskodó társadalmi szerepről. A fizetett és fizetetlen (köztük a gondoskodási) munkák egyenlő elosztásának elve kiszélesítette a szociális jogokat is magába foglaló állampolgárság feminista gondolatát (Lister 1997, Lewis–Giullari 2005).

Egy korábbi közös munkánkban már kísérletet tettünk a gondoskodási rendszerek, a nemek közötti egyenlőség és a határokon átívelő munkaerő-vándorlás közötti keresztthatások megragadására az európai jóléti államok körében (Bartha et al. 2015). A tématerület hagyományait követve a gyermeknevelés és a tartós gondoskodás (az idősgondozás, illetve a tartósan betegek ápolása) formáit tekintettük a gondoskodási politikák részeként. Bár a gondoskodás e két területe sok hasonlóságot mutat, sajátosságai miatt külön vizsgálatuk is indokolt. A tágabb kutatási érdeklődés régebbi keletű, az empirikus eredmények pedig gazdagabbak, kifinomultabbak a gyermekgondozás területén. A tartós gondoskodásról ugyanakkor egyelőre kevesebb kutatási eredmény áll rendelkezésre, emiatt ezen a területen elméleti és empirikus tudásunk is szórványosabb, bizonytalanabb. Ebben a tanulmányban elemzésünk a gondoskodás és a nemek közötti egyenlőség összefüggésében az idősgondozás rendszerére összpontosít. Bár elméleti ambíciónk és empirikus vizsgálatunk eredeti szándéka is az volt, hogy a gondoskodási, a kapcsolódó migrációs élethelyzetekből adódó és a nemek közötti egyenlőtlenségek hármasságának rendszerszintű elrendeződéseit (Williams 2012) vizsgáljuk, megbízható adatok hiányában a migrációs mintázatok szisztematikus modellbe építéséről le kellett mondanunk.⁶ Az itt alkalmazott – az összehasonlító szociálpolitikai irodalomban egyre gyakrabban használt – *fuzzy set* ideáltípus-elemzés (Kvist 1999, Vis 2007, Szelewa–Polakowski 2008, Ciccia 2017) segítségével egyrészt empirikusan megragadhatók az európai társadalmak tartós gondoskodási gyakorlatának rendszerszintű dimenziói, másrészt érzékeltetni tudjuk, hogy az egyes országok a gondoskodás rendszerének milyen normatív ideáltípusához közelítenek. Vizsgálatunk olyan átalakulások hatásait ragadja meg, amelyek még a 2008-as gazdasági válság előtt kezdődtek és a 2010-es években bontakoztak ki. Bár támaszkodunk a *Social Inclusion* folyóiratban korábban megjelent angol nyelvű tanulmányunkra (Bartha–Zentai 2020), kibővítjük annak empirikus ismereteit a közép- és kelet-európai országok gondoskodási rendszereiről a legfrissebb szakirodalom alapján.

A TARTÓS GONDOSKODÁS ÉS A NEMEK KÖZÖTTI EGYENLŐTLENSÉGEK

A mindenki számára elérhető és jó minőségű hosszú távú gondoskodás az európai jóléti rendszerek fontos építőköve. Az Európai Unió legtöbb tagállamában gyorsan idősödik a társadalom a megnövekedett életkor és a csökkenő születési ráták miatt. Mértékadó becslés szerint Európában a 80 év felettek aránya a mai 5%-ról 2070-re 13%-ra fog nőni (Spasova et al. 2018:4). Az EU-tagállamokban ugyanakkor sokféle módon szerveződnek a hosszú távú gondoskodási szolgáltatások. Nagy különbségek mutatkoznak az országok között a gondoskodást nyújtó szolgáltatók fajtái (állami, profitorientált vagy nonprofit közösségi) és a szolgáltatások helye, formalizáltsága (intézményi versus otthoni szolgáltatások) szerint. Jelentős eltérések vannak a mozgósított erőforrások formájában (természetbeni, formalizált pénzügyi, zsebből fizetett) és a forrás eredetét tekintve (adóból, kötelező társadalombiztosításból, választható magánbiztosításból finanszírozott ellátás) is (Spasova et al. 2018). Ugyanakkor kutatások sora bizonyítja, hogy a gondoskodást támogató, egyenlőbb teherelosztást

⁶ A migráció (és az ingázás) tartós gondoskodási és nemek közötti egyenlő(tlen)ségi kapcsolódásaira ugyanakkor más szerzők kvalitatív kutatásai alapján az empirikusan releváns helyeken hivatkozunk, és erre következtetéseinkben is reflektálunk.

biztosító elmozdulások ellenére még mindig a nők viszik a gondoskodási feladatok nagy részét a társadalomban és a családokban egyaránt (Spasova et al. 2018:8, Verbakel 2018, Le Bihan et al. 2019, Gregor–Kováts 2019).

Ahogy Európa jóléti rendszerei, úgy a tartós gondoskodás alrendszerei is sokfélék. Ez a sokféleség azonban strukturálisan megragadható, bár nem rendeződik stabil mintázatokba. Európa folyamatosan változó demográfiai térképe mellett a válságokra adott gazdaság- és szociálpolitikai válaszok, továbbá a tágabb társadalmi és kulturális mező is alakítják a gondoskodási rendszereket, a gondoskodást igénylők és a gondozási munkát végzők cselekvési lehetőségeit. Az erőforrások globális egyenlőtlenségei, a határ- és állampolgársági rendszerek összekapcsolódása, illetve a globális és az európai migrációs térképen való elhelyezkedés ugyancsak fontos kontextuális, a gondoskodási rendszereket formáló tényezők – különösen a bevándorlók, közülük döntően a női munkavállalók gondoskodási munkavégzése szempontjából (Da Roit–Weicht 2013, Melegh–Katona 2020).

FORMÁLIS ÉS INFORMÁLIS GONDOSKODÁS

Az elmúlt másfél évtizedben a gondoskodási rendszerek európai reformjaiban kitüntetett szerepe lett a formális és informális szolgáltatási formák, illetve a családi és a családon kívüli gondoskodás közötti kapcsolatoknak. A formális és informális gondoskodás, illetve az intézményekben folytatott és családi gondoskodás kétféle tagolódása az idősgondozás nagy rendszereinek (Farris–Marchetti 2017). A formális gondoskodást speciálisan képzett és munkaszerződéssel alkalmazott szakemberek végzik állami, önkormányzati, közösségi és piaci keretek között. Formális szolgáltatásokhoz bentlakásos intézményekben és otthoni környezetben is hozzájuthatnak az idős emberek. Az informális keretek között gondozók általában személyes kapcsolatban állnak a gondozottal vagy annak családjával, és családtagként, barátként, szomszédként, vagy informálisan fizetett alkalmazottként segítenek. Az informális gondoskodásnak jellemzően nincs szabályozott időkerete, munkajogi támasza és a gondozottat védő szakmai működésrendje. Az informálisan gondozók sokszor társadalombiztosítás és szociális ellátás nélkül dolgoznak, esetleg más, párhuzamosan végzett munka révén tudnak ilyen jogosultságokra szert tenni.

A SPRINT⁷ nemzetközi összehasonlító kutatás eredményei alapján Barbieri és Ghibelli (2018) a tartós gondoskodás formális és informális szerveződésének súlya alapján három kategóriába sorolta az európai országokat. Az északi és a kontinentális, bőkezű jóléti államok tartoznak az első csoportba, ahol az azt igénylők több mint 60%-a formális keretek között zajló tartós gondoskodásban részesül. Az országok második csoportjában, ahova Dél-Európa államai tartoztak, ez az arány 35–40%. Végül a harmadik kategóriában, Közép- és Kelet-Európa országokban az időskori gondozást igénylők kevesebb mint 35%-a jut formális keretek között ilyen szolgáltatáshoz. Azok arányát tekintve ugyanakkor, akik csak informális gondoskodásban részesülnek, Dél-Európa, valamint Közép- és Kelet-Európa egy csoportba tartozik (Barbieri–Ghibelli 2018).

CSALÁDI ÉS INTÉZMÉNYI ELLÁTÁS, A TÁMOGATOTT GONDOSKODÁS BŐKEZŰSÉGE ÉS FORMÁI

A másik kiemelkedően fontos rendszerformáló logika a család és a családon kívüli gondoskodási szereplők közötti feladatmegosztás, amelyet az angol nyelvű szakirodalom a familializáció és defamilializáció fogalmaival ír le. A közelmúlt közpolitikai intézkedései révén a családi körben nyújtott segítség részben áttevődött a formális szolgáltatásként végzett gondozás más intézményeibe (Pfau-Effinger et al. 2017, Kurowska 2020). Ezzel együtt sok idős ember továbbra is családi keretekben kap gondoskodást, jellemzően női családtagoktól vagy segítőtől. Számos országban az otthoni gondozás szabályozott formái is egyre nagyobb teret nyernek az intézményes

⁷ Social Protection Innovative Investment in Long-Term Care. <http://www.sprint-project.eu> [Letöltve: 2021-02-15].

szolgáltatások mellett. Ahol az otthoni gondozás jelentősége megnőtt, ott az intézményes kapacitások fejlesztése háttérbe szorult az utóbbi két-három évtizedben, bár e kapacitások akár magasan fejlettek is lehetnek. Ez elsősorban az északi jóléti államokra jellemző, amelyek nagyarányú intézményi kitagolást hajtottak végre – előnyben részesítve az otthoni gondoskodási formákat (Greve 2016). Dél-Európában, különösen Spanyolországban, ugyanakkor nagyszabású fejlesztésekbe fogtak a hosszú távú gondoskodás intézményes formáinak kiterjesztésére (León–Pavolini 2014). A családi és az intézményi ellátási formák súlya, funkcionális mozgásaik ugyanakkor nem mutatnak egyértelmű irányt Közép- és Kelet-Európában (Spasova et al. 2018).

Az egyre elterjedtebb pénzbeli gondozási támogatások (*cash for care*) összekötik az otthoni és a formális gondozási formák előnyeit a választás lehetőségével (Da Roit–Le Bihan 2010). A szolgáltatást igénylők választhatnak, hogy a pénzbeli támogatást a családi gondozók alkalmazására vagy professzionális (piaci vagy állami fenntartású) szolgáltatókra fordítják (Leitner 2014; Saraceno 2010, 2016). A pénzbeli támogatásokból megvalósított plurális modellben azonban a piacosítás mechanizmusának nem csak a választási lehetőségeket növelő pozitív hatásai mutatkoznak meg. A jövedelmi és vagyoni, illetve területi különbségeknek alapvető egyenlőtlenségi hatása van a szolgáltatásokhoz való hozzáférésre és az elérhető szolgáltatások színvonalára is – a pénzbeli támogatások pedig esetenként növelik ezeket az egyenlőtlenségeket (Farris–Marchetti 2017). Európai összehasonlításban e hatások együttesen változatos képet mutatnak (Le Bihan et al. 2019). Ennek kapcsán egy öt – eltérő jóléti modellbe sorolt – országot összehasonlító kutatás (Pfau-Effinger et al. 2017) megkérdőjelezi azt a tételt, miszerint a családi körben támogatott gondoskodás az állami rendszerek leépítésének olcsó helyettesítője. Az eredmények azt mutatják, hogy a tartós gondoskodás rendszereiben inkább párhuzamosan fejlődnek a családi és a családon kívüli szolgáltatások: jellemzően a kétféle ellátó rendszer vagy egyaránt fejlett, vagy mindkettő működése problematikus egy adott országban (Pfau-Effinger et al. 2017:3).

A gondoskodási munkákat az európai országokban is meghatározóan nők végzik. Ha ez jellemzően informális keretek között történik, akkor a nemek közötti egyenlőtlenségek mélyülnek és strukturálisan megkövülnek. A hosszú ideig folytatott informális szolgáltató munka gyakran erős negatív hatást gyakorol a gondozók életére, munkaerőpiaci lehetőségeire, mentális és fizikai állapotára (Barbieri–Ghibelli 2018). Az idősek otthoni ápolása intenzív munkavégzéssel, erős érzelmi és fizikai igénybevétellel jár, és a munkavégzés gyakran szabályozatlan viszonyok között történik. Maguk a gondozók sokszor nem biztosítottak, vagyis gondozói munkájuk nem járul hozzá saját egészségük és öregkori jólétük biztosításához (Eurocarers 2016). Súlyos társadalmi egyenlőtlenségi következményekkel jár, ha az ilyen formában történő munkavégzés egyértelműen bizonyos társadalmi csoportokhoz köthető: ekkor a nemek közötti hierarchikus egyenlőtlenségeket etnikai, lakóhelyi és osztálykülönbségek szövik át (Eurofound 2020).

Miközben az informális gondoskodási munka nemek közötti egyenlőtlenségeket erősítő hatása jól dokumentált, Ciccia és Sainsbury (2018) arra is figyelmeztet, hogy óvatosan kell kezelni a családon kívüli gondoskodás nőket felszabadító hatásairól szóló reményeket. Ugyanis az intézményi gondoskodásban is elsősorban nők a munkavállalók, és jellemzően alacsonyabb bérekért dolgoznak, mint azokban az ágazatokban, ahol a férfiak aránya nagyobb. A közép- és kelet-európai országokban a tartós gondoskodás kikerülése a családi keretektől az elmúlt két évtized jellemzően neoliberalis átalakulásával párhuzamosan történt, ami nagymértékben piacosította az idősekről való gondoskodást (Melegh–Katona 2020). A gondoskodás áruvá válásának kritikus mozzanata a „piaci nagyüzemesedés” (*corporatisation*, Farris–Marchetti 2017:109); ennek során befektetők, profitorientált vállalkozások veszik át a szektor kínálati irányítását, ami fokozatosan átalakítja a szolgáltatások étoszát, szakmai előírásait is. Fejletlen piaci viszonyok és gyenge szabályozási környezet mellett a gondoskodási szolgáltatások közötti tényleges választás erősen korlátozott, a szolgáltatások minősége pedig

nehezen összehasonlítható. Ilyenkor a tartós gondoskodást biztosító munkaerő olcsósága a meghatározó, strukturálisan megerősítve a gondoskodást végző női munkavállalók kiszolgáltatottságát.

HATÁROKON ÁTNYÚLÓ TARTÓS GONDOSKODÁS

A tartós gondoskodás rendszere Európa számos régiójában a bevándorló vagy a határokon keresztül ingázó női munkavállalóknak köszönhetően működik (Széman 2012, Van Hooren et al. 2018, Bahna–Sekulová 2019, Melegh–Katona 2020). A külföldről érkezők szerepvállalása a családokon belül és társadalmi szinten is átalakítja a nemek közötti munkamegosztást. Gondoskodási munkájuk közvetlenül támogatja, a közvetett mechanizmusokon keresztül ugyanakkor korlátozza is a nemek közötti egyenlőség érvényesülését. A gondoskodásban részesülő családokban a nők ugyan fizetett munkát vállalhatnak, de a gondoskodási feladatok továbbra is a nők kezében maradnak – csak éppen átkerülnek a bevándorló vagy ingázó női munkavállalóhoz. Ez megerősíti a gondoskodás nemi kötöttségét (Ciccia–Sainsbury 2018, Lutz 2018), ráadásul nemcsak rosszul fizetett, hanem gyakran informális, hézagosan szabályozott körülmények mellett.

A határokon átnyúló gondoskodási láncok kizsákmányoló jellege súlyosbítja a nemek közötti egyenlőtlenségeket azokban a térségekben, ahonnan hiányoznak a gondoskodó nők. Közép- és Kelet-Európa országai jellemzően köztes helyzetben vannak a globális gondoskodási láncokban: egyrészt jellemző, hogy a kedvezőbb fizetések reményében az itteni nők egy része Nyugat-Európában vállal gondoskodási munkát, másrészt gyakran a közép- és kelet-európai országokban is bevándorló nők végzik a gondoskodási feladatokat. A helyi és a bevándorló munkaerő közötti egyenlőtlenségek a régió országaiban – hasonlóan Dél-Európa-hoz – nemcsak a gondoskodási munkák körülményeiben, szabályozottságában és biztonságában érhetők tetten, de a helyiek és a bevándorlók fizetése közötti jelentős különbségekben is megmutatkoznak (Amo-Agyei 2020:77). Az északi és a nyugat-európai országok többségében, ahol jellemzően a gondoskodási munkák szabályozottságának minősége is jobb, általában nem mutatható ki ilyen szisztematikus eltérés a fizetésekben.

A legfrissebb és bennünket is inspiráló kutatások ugyanakkor arra is rámutatnak, hogy a bevándorlók és az ingázók tartós gondoskodási munkavégzésében az egyenlőtlenségek dimenziói gyakran ellentmondásosak. A kelet-európai ingázó és bevándorló idős gondozók kiszolgáltatottsága jellemzően már nyugat-európai munkavállalásuk előtt is fennállt – ráadásul a munkakörülmények biztonsága, védettsége szempontjából sérülékenyebb társadalmi környezetben. Így a változást sokan nem lecsúszásként, hanem stratégiai választásként és életminőségük javulásaként érzékelik: az anyagi helyzet jobbra fordulása mellett a szakmai megbecsülés, az autonómia, a magasabb mércére emelt családi felelősség és az egyéni vágyak új viszonyaként élik meg. Tipikusan akkor választják ezt a pályát, amikor gyermekeik már felnőttek, szüleik gondozása viszont még nem jelent állandó fizikai készülséget (Rogoz–Sekulová 2021). A globális gondoskodási láncok megközelítésével tehát jól megragadhatjuk a kiszolgáltatottság dimenziót, az egyirányú vesztes-nyertes logikájának feltevése azonban a közép- és kelet-európai esetekben empirikusan nem feltétlenül igazolódik.

A NEMEK KÖZÖTTI MUNKAMEGOSZTÁS ÉS EGYENLŐSÉG

A családon belüli nemek közötti munkamegosztásnak meghatározó szerepe van a nők és a férfiak életminőségében: befolyásolja részvételi lehetőségüket a fizetett munkában, erőforrásaikat és döntési szabadságukat is az egyéb tevékenységekben. A fizetett munkából szerzett jövedelem és a szociális juttatások növelik a nők alkuerejét a családi döntések szintjén, a termelés és a társadalmi reprodukció folyamataiba beavatkozó szociálpolitikai intézkedések pedig társadalmi szinten változtathatják meg az idő, az erőforrások és az elismertség nemek közötti egyenlőtlen elosztását (Ciccia–Sainsbury 2018:102). Ennek kapcsán Amartya

Sen képességi elméletéből (Sen 1993) kiindulva több neves gondolkodó javasolta Fraser (1994) univerzális gondoskodási koncepciójának továbbgondolását egy magasabb rendű egyenlőségi normarend irányába. A nemek közötti egyenlőség elve minden állampolgár számára megnyitja a választás lehetőségét a különféle munkatípusok között – a családon belül és azon kívül is. A különféle képességek az egyenlő lehetőségek mellett is eltérő életstratégiákat és életmódokat eredményezhetnek, de egy igazságos társadalomban a gondoskodás érzelmi és fizikai munkaerővel való ellátása nem rendeződhet szisztematikus mintázatokba férfiak és nők között (Hobson et al. 2011, Ciccia–Sainsbury 2018).

ELEMZÉSI MÓDSZEREK, ADATOK

Empirikus elemzésünkben a *fuzzy set* ideáltípus-elemzés (*fuzzy-set ideal type analysis, FSITA*) módszerrel kíséreljük meg a tartós gondoskodási rendszerek európai mintázatait azonosítani. Az utóbbi évtizedek során több kutatás is alkalmazta a *fuzzy set* ideáltípus-elemzést a jóléti rendszerek változásainak vizsgálatára és a gyerekgondozási politikák tipológiájára (Ciccia 2017, Ciccia–Bleijenbergh 2014, Da Roit–Weicht 2013, Kvist 1999, 2007, Szelewa–Polakowski 2008, Vis 2007).

Kvist (2007) nyomán az elemzés első lépéseként meghatározzuk ideáltípusainkat. Ezt követően operacionalizáljuk elméleti várakozásainkat: az egyes ideáltípusokhoz empirikus változókat rendelünk, majd a változók értékeit kalibráljuk, azaz ordinálisan rendezhető kategóriákba soroljuk. Végül kvalitatív értékelést adunk arról, hogy az EU-tagországok tartós gondoskodási rendszerei milyen ideáltípus(ok)hoz állnak közel.

Hasonlóan Ciccia és Bleijenbergh (2014), illetve Lauri, Pöder és Ciccia (2020) munkájához, ideáltípusaink elméleti kiindulópontját Nancy Fraser (1994) tipológiája inspirálta, amely a nők és a férfiak fizetett munkában, illetve otthoni gondoskodásban való részvételét ragadja meg. A gyerekgondozási rendszerek elemzéséhez képest viszont nehézség, hogy a tartós gondoskodási politikák kevésbé kikristályosodottak. Emellett a tartós gondoskodásban jellemzően nincsenek differenciált ösztönzők a férfiak nagyobb részvételére – ellentétben például a szülői szabadságok rendszerével (*leave policy*) a gyerekgondozásban. Ehhez kapcsolódóan szakirodalmi áttekintésünk rámutatott, hogy a tartós gondoskodás esetében hiányzik a kétkeresős és egyben a gondoskodásban is kétszereplős ideáltípus (*earner-carer*, Ellingsæter 2014), az univerzális gondoskodás (Fraser 1994) modellje. Irodalmi összegzésünkéből az is kitűnik, hogy ezen a területen a rendszerszintű ideáltípusos különbségek a gondoskodás támogatottságának dimenzióiban ragadhatók meg. Így a tartós gondoskodási rendszerek három ideáltípusát különböztetjük meg: (1) a kereső férfi és gondoskodó nő⁸ modelljét, (2) az olyan kétkeresős modellt, amelyben a tartós gondoskodás nem kap érdemi támogatást, illetve (3) az olyan kétkeresős modellt, amelyben a tartós gondoskodást érdemben támogatják a kormányzatok.

Az ideáltípusok tényezői tehát a tartós gondoskodás állami támogatása, a formális és a támogatott informális gondoskodási formák súlya, szabályozottsága, valamint a férfiak, illetve a nők részvétele a (fizetett) munkaerőpiacon. Ennek alapján ideáltípusainknak négy komponense van: a tartós gondoskodásra fordított kiadások bőkezűsége (B) vagy szűkmarkúsága, az ellátatlan gondoskodási szükségletek volumene (E), az otthoni gondozás szabályozásának minősége (Sz) valamint a férfiak és a nők közötti foglalkoztatási különbség (F). Míg az első három tényező (B, E és Sz) a gondoskodási politikák különbségeit ragadja meg, az ideáltípusok negyedik komponense a férfiak és a nők fizetett munkában történő részvételét operacionalizálja teljes munkaidőre vetítve. Az ideáltípusok egyes komponenseihez kapcsolható elméleti várakozásokat az 1. táblázat mutatja.

⁸ Nemcsak elméleti eshetőségként létezik, hanem a gyakorlatban is előfordul a kereső nő és gondoskodó férfi konstelláció, mégpedig magyarországi viszonyok között is (Neményi–Takács 2016). A nemek közötti munkamegosztásnak ez a típusa ugyanakkor szélsőségesen ritka, atipikus; nem célszerű ideáltípusként tételezni még a mai fejlett országok kontextusában sem.

1. táblázat. A tartós gondoskodás ideáltípusai komponensek szerint*

	A tartós gondoskodási kiadások bőkezűsége (B)	Ellátatlan gondoskodási szükségletek (E)**	Az otthoni gondozás szabályozásának minősége (Sz)	Foglalkoztatási különbség teljes munkaidőre vetítve (F)**
Kereső férfi és gondoskodó nő	~B vagy B ⁹	E	~Sz	~F
Kétkeresős modell, nem támogatott gondoskodással	~B	~E	~Sz	~F vagy F ¹⁰
Kétkeresős modell, támogatott gondoskodással	B	E	Sz	F

Magyarázatok:

* ha a nagybetűk önállóan, hullámvonal nélkül szerepelnek, akkor az adott dimenzió beletartozik az ideáltípusba, ha hullámvonal (~) előzi meg a nagybetűt, akkor az adott dimenzió nem tartozik bele az ideáltípusba.

** A halmazba (setbe) tartozást minden dimenzióban a támogatott gondoskodási politika jelenti: tehát az ellátatlan gondoskodási szükségletek alacsonyabb szintje, illetve a férfiak és a nők közötti teljes munkaidőre vetített foglalkoztatási különbség alacsonyabb szintje.

Ismereteink szerint nincs olyan adatbázis, amelyet közvetlenül használhatnánk kutatási kérdésünk empirikus elemzése során. Emiatt változóink operacionalizálásakor több adatforrásból többféle típusú adatot használtunk közelítő (proxy) változókként. Több nemzetközi szervezet (Európai Bizottság, Eurofound, Nemek Közötti Egyenlőség Európai Intézete [European Institute for Gender Equality, EIGE], Európai Unió Alapjogi Ügynöksége [European Union Agency for Fundamental Rights, FRA], Nemzetközi Munkaügyi Szervezet [ILO]) adataiból, illetve a Szociális Védelem Kölcsönös Információs Rendszere (Mutual Information System on Social Protection, MISSOC) adatgyűjtéséből merítettünk. Az adatok időbeli dimenzióját tekintve az európai adósságválság és a koronavírus-járvány közötti időszak legfrissebb adataiból dolgoztunk; ha ebben a periódusban több adat is rendelkezésre állt, akkor az időszak átlagos értékeit vettük figyelembe. Az operacionalizált változókat – a táblázat forrásjegyzékében az adatok pontos tartalmát és forrását is feltüntetve – a Függelék F.1 táblázata mutatja.

A kalibrálás során a változók empirikus értékeit 0 és 1 közötti skálára transzformáltuk – ezek lettek a *fuzzy set* pontszámok az ideáltípusok tényezői szerint. A tartós gondoskodási kiadások bőkezűségét az e tekintetben legnagyobb EU-tagállam, Hollandia GDP-arányos kiadásaihoz igazítottuk: folytonos *set*-pontszámokként (Vis 2007:111) annak százalékában határoztuk meg, és normalizálással ezt transzformáltuk 0 és 1 közötti *fuzzy* pontszámokra. Az ellátatlan gondoskodási szükségleteknél is folytonos *set*-pontszámokkal dolgoztunk: itt normalizálással országoként azon háztartások százalékos arányát transzformáltuk 0 és 1 közötti skálán *fuzzy* pontszámokra, amelyek nem tapasztaltak nehézséget vagy súlyos nehézséget a professzionális gondoskodási szolgáltatásokhoz történő hozzáférésben. Az otthoni gondoskodás szabályozásának minőségénél diszkrét *set*-pontszámokat képeztünk: a MISSOC adatgyűjtéséből származó jelentéseket áttekintve magunk soroltuk kategóriákba az országokat. Elméletileg a gyenge minőségű szabályozáshoz 0, az inkább gyengéhez 0,25, a közepeshez 0,5, az inkább erőshöz 0,75, a nagyon erőshöz pedig 1 értéket rendeltünk volna, végül – tekintettel az adatminőségben tapasztalható bizonytalanságra is – az országokat csupán a három középső kategóriában

9 Az ideáltípusban itt azért szerepel logikai tautológia (~B vagy B), mert a kérdéses dimenzióhoz nem köthetők egyértelmű elméleti várakozások (Kvist 2007:479). A konkrét esetben: a kereső férfi és gondoskodó nő ideáltípusa szerint a tartós gondoskodási kiadások elméletileg lehetnek bőkezűek és szűkmarkúak is. A *fuzzy set* besorolásoknál a logikai tautológiával leírt komponens két altípusra bontottuk, ezeken alkalmaztuk a minimumfüggvényt, majd a két altípus *fuzzy* pontszámait a maximum függvényvel összevontuk.

10 Analóg a 9. lábjegyzethez fűzött magyarázó megjegyzéssel.

helyeztük el. Az EIGE (2019) adatközléséből származó teljes munkaidőre vetített foglalkoztatási különbséget illetően is folytonos *set*-pontszámokkal dolgoztunk: itt normalizálással a férfiak és a nők teljes munkaidőre vetített foglalkoztatása közötti százalékpontos különbséget transzformáltuk 0 és 1 közötti *fuzzy* pontszámokra. A *fuzzy set* besorolásoknál a megközelítés alapszabályait alkalmaztuk: a minimum elvét és a metszet (*intersection*) szabályát a logikai és kapcsolatoknál, a kiegészítés elvét a logikai *negációknál* és a maximum elvét, illetve az unió szabályát a logikai *vagy* kapcsolatoknál (Kvist 2007:476).

Az egyes országok ideáltípusokhoz illeszkedéséről az volt a várakozásunk, hogy a tartós gondoskodás csupán az EU-tagországok kisebbségében feleltethető meg a kétkeresős, támogatott gondoskodás modelljének. Nem számítottunk ugyanakkor arra sem, hogy a férfi kereső modellje (amely egyszerűen a gondoskodó nő normatív ideáját is jelenti) lenne a meghatározó. Várakozásaink szerint az EU-tagországok többsége hibrid mintázatot követ és a kétkeresős, támogatott gondoskodás, illetve a kétkeresős, nem támogatott gondoskodás ideáltípusai között helyezhető el.

A nemek közötti egyenlőség és a gondoskodási célú migráció adatait a Függelék F2. táblázata tartalmazza (az adatok pontos tartalma és forrása itt is a táblázat megjegyzései között található). Az országok ideáltípusokhoz tartozása és a nemek közötti egyenlő(tlen)ség között egyértelmű összefüggést vártunk, mivel az ideáltípusok egyik komponense, a gondoskodás támogatása jellemzően párhuzamosan fejlődik az esélyegyenlőségi politikákkal. Emellett arra számítottunk, hogy a bevándorlók szerepe a tartós gondoskodásban azokban az országokban lesz jelentősebb, amelyek a kétkeresős, nem támogatott gondoskodás modelljéhez állnak közel. Sajnálatos, hogy a gondoskodási munkákkal kapcsolatos migrációs adatok szűkösek és esetlegesek – ez korlátozza tanulmányunk migrációs megállapításainak érvényességét.

EREDMÉNYEK

A *fuzzy set* ideáltípus eredmények azt mutatják, hogy nincs olyan EU-tagország, amely igazán közel állna a kereső férfi, gondoskodó nő ideáltípusához – még a tradicionális szerepmintákra leginkább emlékeztető Málta is hibrid karaktert mutat. Általában is megfogalmazható, hogy a vizsgált európai országok közel fele hibrid jellegű – azaz nem illeszkedik egyértelműen egyik ideáltípushoz sem (2. táblázat).

A hibrid kategórián belül ugyanakkor elkülöníthető két szegmens: az egyik országcsoport inkább a kétkeresős, nem támogatott gondoskodás, a másik országcsoport a kétkeresős, támogatott gondoskodás modelljéhez áll közelebb. Ennek alapján az európai országokat négy típusba sorolhatjuk: 1) az országok egyik csoportja a kétkeresős, nem támogatott gondoskodás ideáltípusához közelít; 2) az országok másik csoportja lazán illeszkedik a kétkeresős, nem támogatott gondoskodás ideáltípusához; 3) egy harmadik országcsoport szintén lazán illeszkedik, de inkább a kétkeresős, támogatott gondoskodás ideáltípusához, 4) a negyedik országcsoport pedig közel áll a kétkeresős, támogatott gondoskodás ideáltípusához (3. táblázat).

Az egyes országok csoportba tartozása részben visszatükrözi azt a képet, amelyet általában gondolunk az európai országok jóléti és tartós gondoskodási rendszereiről. Néhány ország besorolása ugyanakkor meglepőnek tűnhet.

Négy dél-európai ország, valamint Bulgária, Románia és Lettország tartozik a **kétkeresős, nem támogatott gondoskodás ideáltípusához közelítő** modellbe. Bár a férfiak és a nők közötti foglalkoztatási rés általában nem kiugró, a tartós gondoskodási támogatások szűkmarkúsága meghatározó hatású ezekben az országokban. Ezekben az országokban jelentős gondoskodási szükségletek ellátatlanok maradnak – igazolva az elméleti várakozásokat. Mindez megleltethető a Le Bihan és szerzőtársai (2019) munkájában nem támogatott

2. táblázat. A fuzzy set besorolás eredményei ideáltípusok szerint

	Kereső férfi, gondoskodó nő	Kétkeresős modell, nem támogatott gondoskodással	Kétkeresős modell, támogatott gondoskodással
Ausztria	0,27	0,25	0,54
Belgium	0,21	0,25	0,66
Bulgária	0,16	0,50	0,11
Ciprus	0,19	0,50	0,09
Csehország	0,25	0,25	0,37
Dánia	0,14	0,14	0,71
Egyesült Királyság	0,27	0,18	0,43
Észtország	0,21	0,18	0,26
Finnország	0,11	0,08	0,63
Franciaország	0,17	0,21	0,49
Görögország	0,12	0,75	0,03
Hollandia	0,30	0,00	0,70
Horvátország	0,17	0,41	0,25
Írország	0,24	0,25	0,37
Lengyelország	0,29	0,43	0,14
Lettország	0,19	0,50	0,11
Litvánia	0,14	0,34	0,29
Luxemburg	0,21	0,17	0,37
Magyarország	0,29	0,47	0,20
Málta	0,39	0,35	0,26
Németország	0,29	0,20	0,37
Olaszország	0,29	0,51	0,25
Portugália	0,16	0,50	0,14
Románia	0,24	0,50	0,09
Spanyolország	0,19	0,45	0,26
Svédország	0,14	0,09	0,75
Szlovákia	0,24	0,42	0,26
Szlovénia	0,20	0,25	0,26

Megjegyzés: a vastagon szedett értékek az adott ország fuzzy-set pontszámainál az ideáltípusba tartozást mutatják ($\geq 0,5$). Nagyobb érték esetén az ország tartós gondoskodási politikája közelebb áll az ideáltípushoz.

3. táblázat. A nemek közötti egyenlőség a fuzzy set ideáltípusok szerinti országcsoportokban

Országcsoportok fuzzy set ideáltípusok szerint	Országok	A nemek közötti egyenlőség indexének értékei a gondoskodási tevékenységeknél az országcsoportok átlagában*
A kétkeresős, nem támogatott gondoskodás ideáltípusához közelítő országok	Bulgária, Ciprus, Görögország, Lettország, Olaszország, Portugália, Románia	65,2
A kétkeresős, nem támogatott gondoskodás ideáltípusához lazán illeszkedő országok	Horvátország, Litvánia, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia, Spanyolország	64,8
A kétkeresős, támogatott gondoskodás ideáltípusához lazán illeszkedő országok	Csehország, Egyesült Királyság, Észtország, Franciaország, Írország, Luxemburg, Németország, Szlovénia	73,2
A kétkeresős, támogatott gondoskodás ideáltípusához közelítő országok	Ausztria, Belgium, Dánia, Finnország, Hollandia, Svédország	78,3

Forrás: EIGE (2019) Gender Equality Index, Work-life balance.

Megjegyzés: *A Gender Equality Index értékeinek súlyozatlan átlagából számítva a 2012–2017 időszak átlaga alapján.

familializmusként tárgyalt típusnak. Bár a társadalom erősen támaszkodik a családok munkájára, csak szerény támogatást nyújt az otthoni gondoskodáshoz, miközben a nők többsége a fizetett munkaerőpiacon is jelen van. A támogatás hiányára az egyes országokban különböző módokon reagálnak: van, ahol az informális tágabb családi kötelek, rokoni és baráti viszonyok, és van, ahol (Görögországban és Olaszországban, lásd az F2. táblázatot) a bevándorlók gondoskodási munkája pótolja elsősorban az állami gondoskodási támogatások hiányát. A szabályozás gyengesége Ciprus, Olaszország, Lettország és Románia esetében lehetővé teszi informális gondoskodási munkaerő bevonását (Spasova et al. 2018:17), és ezekben az országokban a gondoskodási munkákat a bevándorlók – közülük is elsősorban a nők – szerződéses, munkavállalási engedélyek nélkül végzik. Erre a modellre jellemző a nemek közötti jelentős egyenlőtlenség. Lettország ugyanakkor kivétel ebben a tekintetben, ami ott a tágabban értelmezett progresszív esélyegyenlőségi politikák és a szűkmarkú neoliberális társadalmpolitikai örökség sajátos kombinációjának a következménye.

A kétkeresős, nem támogatott gondoskodás modelljéhez lazán illeszkedő országok közé tartozik – Csehország kivételével – három visegrádi ország, továbbá Spanyolország, Horvátország és Litvánia. Ebben az igencsak vegyes csoportban is viszonylag szűkmarkúak a tartós gondoskodásra szánt költségvetési források. Bár az ellátatlan gondoskodási szükségletek lényegesen kisebbek, mint az előző országcsoportban, még itt is viszonylag számottevőek. Nem azonosítható egyértelmű minta a férfiak és a nők közötti foglalkoztatási különbségekben, a gondoskodási feladatokban ugyanakkor jelentős a nemek közötti egyenlőtlenség. Ebben a konstellációban az informális otthoni gondoskodás terhe egyértelműen a nőkre hárul (Gál 2016) – kis mértékben még az előző országcsoport mutatójától is elmarad a nemek közötti egyenlőségi index e csoportra jellemző átlagos értéke. Ebből az országcsoportból kedvezőbb egyenlőségi mutatójával Spanyolország lóg ki, ahol az utóbbi évtizedben az intézményes gondoskodási ellátásokban és a családi gondoskodás szabályozásában is jelentős reformok történtek – még a 2010-es évek kényszerű megszorításainak időszakában is (Arlotti et al. 2018, León–Pavolini 2014). Emellett a nemek közötti egyenlőség paradox spanyolországi tendenciájához szintén nagymértékben hozzájárul a bevándorló munkaerő kiugró részvételi aránya a tartós gondoskodásban (F2. táblázat).

A kétkeresős, támogatott gondoskodás ideáltípusához lazán illeszkedő országok csoportja történeti és kulturális jellemzőiket tekintve az előzőnél is heterogénebb. Ide tartozik a két nagy kontinentális jóléti rendszerű ország, Franciaország és Németország, a két európai angolszász ország, és a három legfejlettebb közép- és kelet-európai ország, Csehország, Észtország és Szlovénia. Ezekben az országokban közepesen bőkezűek a tartós gondoskodásra fordított költségvetési források és viszonylag jól szabályozott az otthoni gondoskodás rendszere. Az ellátatlan gondoskodási szükségletek ugyanakkor Csehországban és Szlovéniában viszonylag magasak, míg Észtországban meglepően alacsonyak. Ennek egyik lehetséges magyarázata, hogy – hasonlóan Lettországhoz – az általánosan progresszív észt esélyegyenlőségi politikák a nemek közötti gondoskodási munkamegosztásra is pozitív hatást gyakorolnak. A bevándorló munkaerő foglalkoztatása a tartós gondoskodási munkákban viszonylag magas Németországban és az Egyesült Királyságban – ami azonban itt intézményes, jól szabályozott keretekben történik, szemben a mediterrán országokra jellemző informalitással. Németországban a gondoskodási munkákban dolgozó bevándorlók megfelelő nyugdíjjogosultsága is biztosított, bár ez ebben az országcsoportban sem általános. Mindez hozzájárulhat a nemek közötti egyenlőség előmozdításához is (Barbieri–Ghibelli 2018:17), noha az állampolgársági jogosultságok és a társadalmi helyzet szerinti egyenlőtlenségek itt is számottevőek.

A negyedik országcsoportba azok az országok kerültek, amelyek közel állnak a kétkeresős, támogatott gondoskodás ideáltípusához. Ebben a modellben viszonylag bőkezűek a tartós gondoskodásra fordított

támogatások, jó minőségben szabályozott az otthoni gondoskodás, illetve alacsony az ellátatlan gondoskodási szükségletek. Nem meglepő, hogy itt vannak az északi országok, továbbá idekerült két gazdag nyugat-európai kisállam, Belgium és Hollandia is, ahol kiterjedtek az intézményes ellátások és a piacosító reformok is formalizált keretekben történnek. Az informális gondoskodás ezekben az országokban választás eredménye, nem pedig kényszerű helyettesítés a formális ellátások hiányában (Heger–Korfhage 2018). Ebben a klaszterben az egyetlen meglepő tag Ausztria (a legalacsonyabb *fuzzy* pontszámmal), amely a nemek közötti egyenlőséget tekintve lényegesen elmarad az országcsoport többi tagjától. Az osztrák tartós gondoskodási modell a jól szabályozott familializmus, amelynek egyensúlyát a bőkezű állami támogatások, a gondoskodási munkák erős szabályozása, továbbá a bevándorlók mellett az ingázó munkaerő jelentős részvétele biztosítják. A középosztály tagjai által megélt nemek közötti esélyegyenlőség Ausztriában tehát részben a határokon átnyúló gondoskodási láncoknak, a – főként Szlovákiából és Romániából – ingázó gondoskodási munkavállalóknak köszönhető (Bauer–Österle 2016, Sekulová–Rogoz 2017). A munkakörülmények szabályozására törekvés eközben az ausztriai családok gondoskodásában részt vevő ingázók és bevándorlók jogosultságait is segíti – bár helyzetük kedvezőtlenebb, mint az intézményes gondoskodásban dolgozóké (Österle–Bauer 2016).

KÖVETKEZTETÉSEK ÉS A KUTATÁS KORLÁTAI. KÖZÉP- ÉS KELET- EURÓPAI KITEKINTÉS

Ahhoz, hogy a társadalmi reprodukció általánosabb folyamatait és mélyebb változásait megértsük, három nagy rendszer, a gondoskodási rendszer, a társadalmi nemek kapcsolatrendszere, és a népességmozgások találkozási pontjait kell megkeresnünk. Ebben a megközelítésben próbált kutatásunk európai tájképet rajzolni. Elemzésünk korlátja, hogy a migrációs munkaerő-mozgásokról, ezen belül a gondoskodási célú migrációról kevés és bizonytalan adatunk van egy összehasonlító kutatás számára. Módszertani következtetésünk, hogy a tartós gondoskodás, a nemek közötti egyenlőség és a migrációs rendszerek hármasságát vélhetően inkább összehasonlító esettanulmányokkal, szűkebb mintán célszerű vizsgálni – mindaddig, amíg nem állnak rendelkezésre jobb minőségű adatok a gondoskodási célú migrációról. Elemzésünk másik korlátját az adja, hogy itt csupán a hosszú távú gondoskodási rendszereket vizsgáltuk, a gondoskodás más formáinak, így a gyermekgondozás világának mozzanatai nélkül. Végül az is jelent bizonyos érvényességi korlátot, hogy rendszertipológiánkat egy pillanatfelvétel alapján készítettük; eredményeinket így a változásokat feltáró kutatások megállapításaival együtt tanácsos értelmezni.

Összhangban elméleti várakozásainkkal és a korábbi kutatások megállapításaival arra jutottunk, hogy a legtöbb európai állam hibrid gondoskodási rendszert működtet, és közöttük a választóvonalat a gondoskodási támogatások mértéke és szabályozottsága képezi. Tipológiánk lehetővé tette, hogy a tartós gondoskodás közpolitikai hatásait a család és a társadalom közötti „szerződés” kereteibe helyezzük, és a nemek közötti munkamegosztásban kiadagolt előnyöket és hátrányokat társadalmi szinten szintetizáljuk. Fontos eredmény, hogy a gondoskodásban a nemek közötti egyenlőség társadalmi szerveződésében olyan pozitív eseteket is azonosítottunk, amelyek nem nyilvánvalóak. Észtország vagy Ausztria példája arra mutat rá, hogy a nemek közötti viszonyok érdemi megváltozása nem csak a legbőkezűbb északi jóléti rendszerekben, hanem neoliberais szociálpolitikai örökség vagy tradicionális társadalmi miliő esetén is kezdeményezhető. Megerősítettük Pfau-Effinger és szerzőtársai (2017) tételét, mely szerint az otthoni ellátások támogatása nem tekinthető automatikusan az állami/közösségi és intézményes gondozás olcsó helyettesítésének. Eredményeink szerint a gondoskodást támogató jóléti beavatkozások az intézményes és a családi ellátás konstellációjában inkább együtt, mintsem egymással szemben mozognak: vagy általában bőkezűek, vagy az intézményes és a családi gondoskodás támogatásában is jellemzően szűkmarkúak.

Kutatásunk kapcsolódik a gondoskodásról szóló szakirodalom azon ágához, amely az otthoni ápolás körülményeiben a kizsákmányolás elemeit ragadja meg, sajátos szerepet tulajdonítva ebben a külföldről érkező nők gondozási munkájának. Kétségtelen, hogy a konzervatív és neoliberais rezsimok átruházzák a tartós gondoskodás feladatait és költségeit a családokra. Sőt, a gondoskodás családi és társadalmi viszonyaiban liberálisabb és egyenlőségi elveket érvényesítő társadalompolitikai rendszerekben is komoly egyenlőtlenségi tapasztalatok köszönnek vissza – ezeket a tágabb osztály-, állampolgársági és nemi szerepekhez kötődő hierarchiák formálják. A kutatások egyik új áramlata ugyanakkor arra is rámutat, hogy az otthoni keretekben végzett gondoskodás megfelelően biztosított és elismert munkaforma és hivatás lehet (Sekulová–Rogoz 2017). Ezzel együtt az általános tapasztalat az, hogy az otthoni tartós gondoskodás formalizálása és anyagi megbecsülése lassú és egyenetlen fejlődési folyamat Európában, különösen ahhoz képest, milyen látványosan nőnek a gondoskodási szükségletek.

A családok gondoskodási gyakorlatait vizsgáló empirikus kutatások szerint a nők sokkal inkább hajlandók kompromisszumot kötni szakmai karrierjükben idős szüleik gondozása érdekében – függetlenül attól, milyen minőségű és rangú állásban voltak (Pillemer–Suitor 2014, Haberkern et al. 2015). Mivel a férfiak és a nők közötti fizetési különbségek még mindig érzékelhetőek és a gondoskodási munkát az európai társadalmak többségében is női feladatnak tekintik, a pénzbeli ellátások inkább konzerválják a gondoskodás női szerepeit, mint lebontják azokat. A gondoskodási rendszerek jelenlegi reformjaiban „*egyirányú az út az informális női gondoskodástól a társadalmi női gondoskodás felé*” (Haberkern et al. 2015:317). Más szóval: ha a férfiak gondoskodási szerepvállalása és annak elismertsége nem változik, akkor a pénzbeli ellátások kiterjesztésére és az ellátások piacosítására építő reformok egyenlőség-növelő lehetőségei erősen kétségesek.

Rendszertipológiánk fontos ismeretekkel szolgál a hosszú távú gondoskodás és a nemek közötti egyenlőtlenségi mechanizmusok megértéséhez Közép- és Kelet-Európában. A teljes régióra érvényes strukturális jellemzők között szembeötlő a kielégítetlen gondozási szükségletek magas aránya és a nem túl bőkezű állami költségvetési hozzájárulás ehhez a jóléti szektorhoz. Ezzel összefüggésben az otthoni gondozás szabályozása és támogatása egyelőre fejletlen ezekben az országokban, és a meglévő szolgáltatások jobbára csak a középosztály felsőbb rétegei számára érhetőek el. Emellett a gondoskodási feladatokat is figyelembe vevő foglalkoztatásnak eltérő mintázatai alakultak ki. Országspecifikus ideológiai harcok, kulturális normák és a generációk közötti társadalmi szolidaritás hagyományai is formálják az idősekről való gondoskodás közpolitikai elképzeléseit és gyakorlatait (Hrženjak 2019, Fedyuk 2021).

A régióról szóló meglátásaink a nemzetközi gondoskodási láncok problémáját is érintik, amelyek nemcsak a családok erőforrásai között, hanem a társadalmi reprodukció tágabb rendszerei között is kapcsolatot teremtenek. A térség országai kettős szerepbe kerültek a határokat átszelő gondoskodási láncok szerveződésében. Egyrészt fontos munkaerő-ellátói a nyugat- és dél-európai társadalmak gondoskodási rendszereinek, másrészt egyre több ország fontos keresleti piacot is teremt a régió keletibb országaiból induló hasonló munkaerőnek (Széman 2012, Bartha et al. 2015, Melegh–Katona 2020). A téma nemzetközileg elismert hangjai (Lutz 2018) mellett a közép- és kelet-európai empirikus kutatások is árnyalják a gondoskodási láncok elméletét. Bahna és Sekulová (2019) rávilágított, hogy a térségben ingázók munkája nem szükségképpen illeszkedik a kizsákmányolási mechanizmusok gondolatköréhez. Az Ausztriába ingázó szlovákiai gondozók közül a tartós gondoskodási munkát sokan társadalmi-gazdasági helyzetük kedvezőbbre fordulásaként és növekvő szakmai elismerésként élik meg (Bahna–Sekulová 2019:142).

A kapcsolódó hazai kutatások egyik kiemelkedően gondolatgazdag, eredeti és összetett munkájában

Turai Tünde (2018) a közép- és kelet-európai gondozó nők globális munkavállalói mozgásának elemzését összekötötte a családok, az érintett régiók és a jóléti rendszerek belső egyenlőtlenségi viszonyainak feltárásával. Az egyéni, a csoportos és a társadalmi viszonyok munkafolyamatait, diskurzusait és érvényességi törekvéseit számos nemzetközi ápolói mozgási pálya követésével kapcsolta össze. Bár módszertani és diszciplináris kiindulópontja eltérő, Turai elméleti keretezése a miénkhez hasonlóan rendezi a gondoskodás, a nemi szerepek és a migrációs mozgások hierarchiáinak kereszthatásait. Gazdag, kvalitatív empirikus alapokra épülő finom meglátásai, következtetései összecsengenek eredményeinkkel.

A már évek óta együtt dolgozó szerzőpáros, Rogoz és Sekulová, Románia és Szlovákia hosszú távú gondoskodási rendszerét kutatja kvalitatív összehasonlító módszerrel. Legfrissebb tanulmányukban (Rogoz–Sekulová 2021) arra jutottak, hogy mindkét ország gondoskodási rendszere családi alapú, tehát tág teret enged az informálisnak. Hasonlóvá teszik a két társadalmat azok a finoman szőtt gyakorlatok is, amelyekkel pótolják, kiegészítik a külföldi gondoskodási munkába álló női családtagok ápolási kapacitásait. Eredményeinket igazolja vissza ugyanakkor, hogy a két ország fontos különbségeket is mutat a családon kívüli gondoskodás elérhetőségében – Románia közelebb áll a kétkeresős, nem támogatott gondoskodás ideáltípusához. Ebben a modellben a rendszer egyik kritikus tényezője a gondoskodási hiányok pótlása, illetve az informális gondoskodás megerősödésének, kiterjesztésének egyenlőtlenségi ára. Ebben az összefüggésben Gyarmati Andrea (2019) a magyarországi idősgondozási rendszernek a növekvő igényektől leváló, észszerűtlen intézményes reformokon áterrelt és a régióban is lemaradást mutató jegyeit regisztrálta. Gyarmati mélyre fúró esettanulmánya azt sejteti, hogy Magyarország tartós gondoskodási rendszere közelebb állhat a nem támogatott kétkeresős gondoskodás ideáltípusához annál, mint azt eredményeink mutatják.

A szakirodalom egyik fontos árama, amelyet a gondoskodás tágabb szociológiai vizsgálatának hívhatunk, az állam visszavonulásáról, a gondoskodás radikális piacosodásáról és egyben válságáról beszél (Fraser 2016, Melegh–Katona 2020). Ehhez kapcsolódóan megvilágítja a globális gondoskodási láncok kizsákmányoló mechanizmusait és hatásait a gazdag nyugat-európai és a szegényebb közép- és kelet-európai – és még távolabbi – régiók és állampolgáraik viszonyában. Ebben ágyazódik, illetve itt termelődik újra a nőket a gondoskodás fizetett és nem (vagy rosszul) fizetett, formális és informális viszonyaiba és intézményeibe terelő társadalmi és gazdasági mechanizmusok rendje. Közben a szociálpolitikai irodalom, még annak kritikai hangjai is, a gondoskodási gyakorlatok, szakpolitikák és erőforrások gyarapodásáról, esetenként az állam szerepének átalakulásáról vagy éppen erősödéséről is beszélnek. Ezzel együtt, nincs olyan komoly kutató, aki ne vetné fel a gondoskodási formák sokféleségével együtt járó egyenlőtlenségek régi és új problémáit.

Tanulmányunk *fuzzy set* ideáltípusokra építő megközelítése rávilágított, hogy az informális és a piaci viszonyok egyaránt képesek egyenlőtlenségeket, sőt, kizsákmányoló viszonyokat teremteni és normalizálni. De a rendszertipológia azt is megerősíti, hogy az állam támogató, pénzügyi és biztonságos szabályozói jelenléte, valamint a társadalmi befogadást és egyenlőséget szem előtt tartó közpolitika még dominánsan piaci viszonyok között is jelentős erő. Az igazságosabb tartós gondoskodás nem lehet szűkmarkú: az állam saját idős polgárainak, gondozó-gondoskodó családtagjaiknak és a gondozási-gondoskodási szolgáltatást nyújtó alkalmazottaknak – köztük a más országból érkezett ápolóknak is – hatékonyan segítheti a méltó és biztonságos élet-, illetve munkakörülmények biztosítását és ezen keresztül a nemek közötti egyenlőség kiterjesztését.

HIVATKOZÁSOK

- Amo-Agyei, S. (2020) *The migrant pay gap: Understanding wage differences between migrants and nationals*. Geneva: International Labour Organization. Elérhető: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---migrant/documents/publication/wcms_763803.pdf [Letöltve: 2021-02-15].
- Arlotti, M. – Aguilar-Hendrickson, M. (2018) The vicious layering of multilevel governance in Southern Europe: The case of elderly care in Italy and Spain. *Social Policy & Administration*, 52(3), 646–661. <https://doi.org/10.1111/spol.12351>
- Bahna, M. – Sekulová, M. (2019) *Crossborder Care. Lessons from Central Europe*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Barbieri, D. – Ghibelli, P. (szerk.) (2018) *Formal versus informal long-term care: economic and social impacts. SPRINT Working Paper D4.4*. Brussels: Social Protection Innovative Investment in Long-Term Care (SPRINT). Elérhető: http://sprint-project.eu/wp-content/uploads/2018/09/SPRINT_D4.4_Formal_vs_Informal-LTC_Econocmic_Social_Impacts.pdf [Letöltve: 2021-02-15].
- Bartha A. – Fedyuk, O. – Zentai V. (2015) Low-skilled migration: Immigrant workers in European domestic care. In Beblavý, M. – Maselli, I. – Veselkova, M. (szerk.) *Green, pink & silver? The future of labour in Europe. Vol. 2*. Brussels: Center for European Policy Studies. 237–257. Elérhető: https://www.ceps.eu/wp-content/uploads/2015/03/NEUJOBS%20Future%20of%20Labour%20Vol%20II_Final.pdf [Letöltve: 2021-02-15].
- Bartha A. – Zentai V. (2020) Long-Term Care and Gender Equality: Fuzzy-Set Ideal Types of Care Regimes in Europe. *Social Inclusion*, 8(4), 92–102. <https://doi.org/10.17645/si.v8i4.2956>
- Bauer, G. – Österle, A. (2016) Mid and later life care work migration: Patterns of re-organising informal care obligations in Central and Eastern Europe. *Journal of Aging Studies*, 37, 81–93. <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2016.02.005>
- Ciccia, R. (2017) A two-step approach for the analysis of hybrids in comparative social policy analysis: a nuanced typology of childcare between policies and regimes. *Quality & Quantity*, 51(6), 2761–2780. <https://doi.org/10.1007/s11135-016-0423-1>
- Ciccia, R. – Bleijenbergh, I. (2014) After the Male Breadwinner Model? Childcare Services and the Division of Labor in European Countries. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 21(1), 50–79. <https://doi.org/10.1093/sp/jxu002>
- Ciccia, R. – Sainsbury, D. (2018) Gendering welfare state analysis: tensions between care and paid work. *European Journal of Politics and Gender*, 1(1–2), 93–109. <https://doi.org/10.1332/251510818X15272520831102>
- Da Roit, B. – Le Bihan, B. (2010) Similar and Yet So Different: Cash-for-Care in Six European Countries’ Long-Term Care Policies. *The Milbank Quarterly*, 88(3), 286–309. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0009.2010.00601.x>
- Da Roit, B. – Weicht, B. (2013) Migrant Care Work and Care, Migration and Employment Regimes: A Fuzzy-Set Analysis. *Journal of European Social Policy*, 23(5), 469–486. <https://doi.org/10.1177/0958928713499175>
- Daly, M. (2011) What Adult Worker Model? A Critical Look at Recent Social Policy Reform in Europe from a Gender and Family Perspective. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 18(1), 1–23. <https://doi.org/10.1093/sp/jxr002>
- EIGE [European Institute for Gender Equality] (2019) *Gender Equality Index 2019. Work-life balance*. Vilnius: European Institute for Gender Equality. Elérhető: https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/mhaf19101enn_002.pdf [Letöltve: 2021-02-15].
- EIGE [European Institute for Gender Equality] (2020) *Tackling the Gender Pay Gap: Valuation and Distribution of Paid Work and Unpaid Care Work. Report “Gender equalities in care and consequences on the labour market” prepared at the request of the German Presidency*. Brussels: Council of the European Union. Elérhető: https://www.europa-nu.nl/id/vlcz6wcmt6xr/tackling_the_gender_pay_gap_valuation [Letöltve: 2021-02-15].
- Ellingsæter, A. L. (2014) Nordic Earner–Carer Models – Why Stability and Instability? *Journal of Social Policy*, 43(3), 555–574. <https://doi.org/10.1017/S004727941400021X>
- Eurocarers [European Association Working for Carers] (2016) *Supporting Informal Carers. Developing Social Rights and Seizing the Opportunity to Rebalance the European Union. Eurocarers’ contribution to the European Commission’s Consultation on a European Pillar of Social Rights, December*. Brussels: European Association Working for Carers. Elérhető: <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=17408&langId=en> [Letöltve: 2021-02-15].
- Eurofound (2019) *Quality of health and care services in the EU*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Elérhető: https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef18034en.pdf [Letöltve: 2021-02-15].
- Eurofound (2020) *Long-term care workforce: Employment and working conditions*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Elérhető: https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef20028en.pdf [Letöltve: 2021-02-15].
- European Commission (2018) *The 2018 Ageing Report: Economic and budgetary projections for the 28 EU Member States (2016–2070) (European Economy Institutional Paper 079)*. Brussels: Directorate-General for Economic and Financial Affairs, European Commission. Elérhető: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ip079_en.pdf [Letöltve: 2021-02-15].

- Farris, S. R. – Marchetti, S. (2017) From the Commodification to the Corporatization of Care: European Perspectives and Debates. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 24(2), 109–131. <https://doi.org/10.1093/sp/jxx003>
- Fedyuk, O. (2021) Moral economies of intimacy. Narratives of Ukrainian solo female migrants in Italy. In Haukanes, H. – Pine, F. (szerk.) *Intimacy and mobility in an era of hardening borders*. Manchester: Manchester University Press, 33–50. <https://doi.org/10.7765/9781526150226.00009>
- FRA [European Union Agency for Fundamental Rights] (2019) *EU-MIDIS II, 2016. Second European Union Minorities and Discrimination Survey. Migrant women – selected findings*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Elérhető: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2019-eu-midis-ii-migrant-women_en.pdf [Letöltve: 2021-02-15].
- Fraser, N. (1994) After the Family Wage: Gender Equity and the Welfare State. *Political Theory*, 22(4), 591–618. <https://doi.org/10.1177/0090591794022004003>
- Fraser, N. (2016) Contradictions of Capital and Care. *New Left Review*, 100(7–8), 99–117.
- Gál R. I. (2016) Long-term care for the elderly in Hungary. In Greve, B. (szerk.) *Long-term Care for the Elderly in Europe: Development and Prospects*. Abingdon, Oxon: Routledge, 8–22.
- Gregor A. – Kovács E. (2019) Work–life: balance? Tensions between care and paid work in the lives of Hungarian women. *Socio.hu Social Science Review*, Special issue in English No. 7, 91–115. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2019en.91>
- Greve, B. (2016) Long-term care in Denmark, with an eye to the other Nordic welfare states. In Greve, B. (szerk.) *Long-term Care for the Elderly in Europe: Development and Prospects*. Abingdon, Oxon: Routledge, 168–184.
- Gyarmati A. (2019) *Idősödés, idősellátás Magyarországon. Helyzetkép és problémák*. Budapest: Friedrich Ebert Stiftung. Elérhető: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/budapest/15410.pdf> [Letöltve: 2021-02-15].
- Haberkern, K. – Schmid, T. – Szydlik, M. (2015) Gender differences in intergenerational care in European welfare states. *Ageing & Society*, 35(2), 298–320. <https://doi.org/10.1017/S0144686X13000639>
- Heger, D. – Korfhage, T. (2018) Care choices in Europe: To Each According to His or Her Needs? *INQUIRY: The Journal of Health Care Organization, Provision, and Financing*, 55, 1–16. <https://doi.org/10.1177/0046958018780848>
- Hobson, B. – Fahlén, S. – Takács J. (2011) Agency and capabilities to achieve a work–life balance: A comparison of Sweden and Hungary. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 18(2), 168–198. <https://doi.org/10.1093/sp/jxr007>
- Hochschild, A. R. (2000) Global Care Chains and Emotional Surplus Value. In Hutton, W. – Giddens, A. (szerk.) *On the Edge: Living with Global Capitalism*. New York: The New Press, 130–146.
- Hrženjak, M. (2019) Multi-local and cross-border care loops: Comparison of childcare and eldercare policies in Slovenia. *Journal of European Social Policy*, 29(5), 640–652. <https://doi.org/10.1177/0958928719868439>
- King-Dejardin, A. (2019) *The Social Construction of Migrant Care Work. At the intersection of care, migration and gender*. Geneva: International Labour Office. Elérhető: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---migrant/documents/publication/wcms_674622.pdf [Letöltve: 2021-02-15].
- Kurowska, A. (2020) Gendered effects of home-based work on parents’ capability to balance work with non-work: Two countries with different models of division of labour compared. *Social Indicators Research*, 151, 405–425. <https://doi.org/10.1007/s11205-018-2034-9>
- Kvist, J. (1999) Welfare reform in the Nordic countries in the 1990s: using fuzzy-set theory to assess conformity to ideal types. *Journal of European Social Policy*, 9(3), 231–252. <https://doi.org/10.1177/095892879900900303>
- Kvist, J. (2007) Fuzzy set ideal type analysis. *Journal of Business Research*, 60(5), 474–481. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2007.01.005>
- Lauri, T. – Pöder, K. – Ciccia, R. (2020) Pathways to gender equality: A configurational analysis of childcare instruments and outcomes in 21 European countries. *Social Policy & Administration*, 54(5), 646–665. <https://doi.org/10.1111/spol.12562>
- Le Bihan, B. – Da Roit, B. – Sopadzhyan, A. (2019) The turn to optional familialism through the market: Long-term care, cash-for-care, and caregiving policies in Europe. *Social Policy & Administration*, 53(4), 579–595. <https://doi.org/10.1111/spol.12505>
- Leitner, S. (2014) Varieties of Familialism: Developing Care Policies in Conservative Welfare States. In Sandermann, P. (szerk.) *The End of Welfare as We Know It?* Toronto: Barbara Budrich Publishers, 37–51.
- León, M. – Pavolini, E. (2014) ‘Social Investment’ or back to ‘Familism’: The Impact of the Economic Crisis on Family and Care Policies in Italy and Spain. *South European Society and Politics*, 19(3), 353–369. <https://doi.org/10.1080/13608746.2014.948603>
- Lewis, J. (2006) Employment and care: The policy problem, gender equality and the issue of choice. *Journal of Comparative Policy Analysis*, 8(2), 103–114. <https://doi.org/10.1080/13876980600682014>
- Lewis, J. – Giullari, S. (2005) The adult worker model family, gender equality and care: the search for new policy principles and the possibilities and problems of a capabilities approach. *Economy and Society*, 34(1), 76–104. <https://doi.org/10.1080/0308514042000329342>

- Lister, R. (1997) Citizenship: Towards a feminist synthesis. *Feminist Review*, 57(1), 28–48. <https://doi.org/10.1080/014177897339641>
- Lutz, H. (2018) Care migration: The connectivity between care chains, care circulation and transnational social inequality. *Current Sociology*, 66(4), 577–589. <https://doi.org/10.1177/0011392118765213>
- Melegh A. – Katona N. (2020) Introduction. In Katona N. – Melegh A. (szerk.) *Towards a Scarcity of Care? Tensions and contradictions in transnational elderly care systems in Central and Eastern Europe*. Budapest: Friedrich Ebert Stiftung, 9–25. Elérhető: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/budapest/16945.pdf> [Letöltve: 2021-02-15].
- MISSOC [Mutual Information System on Social Protection] (2019) *Comparative Tables*. [Data set]. Elérhető: <https://www.missoc.org/missoc-database/comparative-tables/?test=> [Letöltve: 2019-07-01].
- Neményi M. – Takács J. (2016) Main Breadwinner Women in Hungary and Their Work-family Balance Related Coping Strategies. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, 2(3), 97–117. <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v2i3.170>
- Österle, A. – Bauer, G. (2016) The Legalization of Rotational 24-hour Care Work in Austria: Implications for Migrant Care Workers. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 23(2), 192–213. <https://doi.org/10.1093/sp/jxv001>
- Pillemer, K. – Suitor, J. J. (2014) Who provides care? A prospective study of caregiving among adult siblings. *The Gerontologist*, 54(4), 589–598. <https://doi.org/10.1093/geront/gnt066>
- Pfau-Effinger, B. – Eggers, T. – Grages, C. – Och, R. (2017) Care Policies towards Familial Care and Extra-Familial Care – Their Interaction and Role for Gender Equality. Előadás a “Transforming Care” konferencián, Polytechnic of Milan, Italy, június 26–28. Elérhető: http://www.transforming-care.net/wp-content/uploads/2017/06/S2_b-Pfau-Effinger.pdf [Letöltve: 2021-02-15].
- Rogoz, M. – Sekulová, M. (2021) Labour Mobility from Eastern European Welfare States: Zooming in on Romania and Slovakia. In Ryndyk, O. – Suter, B. – Odden, G. (szerk.) *Migration to and from Welfare States. Lived Experiences of the Welfare–Migration Nexus in a Globalised World*. IMISCOE Research Series. Cham: Springer Nature Switzerland AG, 105–121.
- Saraceno, C. (2010) Social inequalities in facing old-age dependency: a bi-generational perspective. *Journal of European Social Policy*, 20(1), 32–44. <https://doi.org/10.1177/0958928709352540>
- Saraceno, C. (2016) Varieties of familism: Comparing four southern European and East Asian welfare regimes. *Journal of European Social Policy*, 26(4), 314–326. <https://doi.org/10.1177/0958928716657275>
- Sekulová, M. – Rogoz, M. (2017) Impacts and Particularities of Care Migration Directed towards Long-term Care: Zooming in on Slovakia and Romania. Paper prepared as part of the REMINDER project. Vienna: International Centre for Migration Policy Development. Elérhető: <https://ec.europa.eu/research/participants/documents/downloadPublic?documentIds=080166e5b625fe3b&appld=PPGMS> [Letöltve: 2021-02-15].
- Sen, A. (1993) Capability and Well-Being. In Nussbaum, M. – Sen, A. (szerk.) *The Quality of Life*. Oxford: Oxford University Press, 30–53.
- Spasova, S. – Baeten, R. – Coster, S. – Ghailani, D. – Peña-Casas, R. – Vanhercke, B. (2018) *Challenges in Long-term Care in Europe: A Study of National Policies*. European Social Policy Network (ESPN), Brussels: European Commission. Elérhető: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8128&furtherPubs=yes> [Letöltve: 2021-02-15].
- Szelewa, D. – Polakowski, M. P. (2008) Who cares? Changing patterns of childcare in Central and Eastern Europe. *Journal of European Social Policy*, 18(2), 115–131. <https://doi.org/10.1177/0958928707087589>
- Szeman, Z. (2012) Family Strategies in Hungary: The Role of Undocumented Migrants in Eldercare. *Journal of Population Ageing*, 5(2), 97–118. <https://doi.org/10.1007/s12062-012-9060-1>
- Turai T. (2018) *Hierarchiák fogságában. Kelet- és közép-európai nők a globális idősgondozói ellátórendszerben*. Budapest: Balassi Kiadó – MTA BTK.
- Van Hooren, F. – Apitzsch, B. – Ledoux, C. (2018) The politics of care work and migration. In Weinar, A. – Bonjour, S. – Zhyznomirska, L. (szerk.) *The Routledge Handbook of the Politics of Migration in Europe*. London: Routledge, 363–373. <https://doi.org/10.4324/9781315512853>
- Verbakel, E. (2018) How to understand informal caregiving patterns in Europe? The role of formal long-term care provisions and family care norms. *Scandinavian Journal of Public Health*, 46(4), 436–447. <https://doi.org/10.1177/1403494817726197>
- Vis, B. (2007) States of welfare or states of workfare? Welfare state restructuring in 16 capitalist democracies, 1985–2002. *Policy & Politics*, 35(1), 105–122. <https://doi.org/10.1332/030557307779657720>
- Williams, F. (2012) Converging variations in migrant care work in Europe. *Journal of European Social Policy*, 22(4), 363–376. <https://doi.org/10.1177/0958928712449771>
- Yeates, N. (2009) *Globalizing Care Economies and Migrant Workers: Explorations in Global Care Chains*. New York: Palgrave Macmillan.

FÜGGELÉK

F1. táblázat. A fuzzy set ideáltípus elemzéshez használt alapadatok

	A tartós gondoskodási kiadások bőkezűsége (1)	Ellátatlan gondoskodási szükségletek (2)	Az otthoni gondozás szabályozásának minősége (3)	Foglalkoztatási különbség teljes munkaidőre vetítve (4)
Ausztria	1,9	30,0	0,75	19
Belgium	2,3	26,5	0,75	15
Bulgária	0,4	60,5	0,50	11
Ciprus	0,3	74,1	0,50	13
Csehország	1,3	40,9	0,75	18
Dánia	2,5	23,3	0,75	10
Egyesült Királyság	1,5	18,2	0,75	19
Észtország	0,9	17,6	0,75	15
Finnország	2,2	7,8	0,75	8
Franciaország	1,7	20,5	0,75	12
Görögország	0,1	87,7	0,25	17
Hollandia	3,5	20,5	0,75	21
Horvátország	0,9	41,1	0,25	12
Írország	1,3	33,9	0,75	17
Lengyelország	0,5	42,8	0,50	20
Lettország	0,4	62,6	0,50	13
Litvánia	1,0	34,3	0,50	10
Luxemburg	1,3	17,1	0,75	15
Magyarország	0,7	46,7	0,50	20
Málta	0,9	34,6	0,50	25
Németország	1,3	20,1	0,75	20
Olaszország	1,7	51,8	0,25	20
Portugália	0,5	51,1	0,50	11
Románia	0,3	60,0	0,50	17
Spanyolország	0,9	44,9	0,50	13
Svédország	3,2	12,7	0,75	8
Szlovákia	0,9	42,2	0,50	17
Szlovénia	0,9	46,1	0,75	14
Európai Unió*	1,3	38,2	(0,60)	15

Források és az adatok tartalma:

(1) European Commission (2018) *The 2018 Ageing Report. Tartós gondoskodási kiadások a GDP %-ában, 2016.*

(2) Eurofound (2019) *EU-SILC 2016 Module on Access to Services, Quality of health and care services in the EU. Azon háztartások, amelyek nehézséget vagy súlyos nehézséget tapasztaltak a professzionális gondoskodási szolgáltatásokhoz történő hozzáférésben, % az összes háztartás arányában, amelyek fizetett gondoskodási szolgáltatásokat vesznek igénybe.*

(3) MISSOC (2019) összehasonlító táblázatainak adatai alapján (2019. július 1-jei állapot) az otthoni gondoskodás szabályozásának kvalitatív értékelése (0: gyenge; 0.25: inkább gyenge; 0.5: közepes 0.75: inkább erős; 1: erős);

(4) EIGE (2019) *Gender Equality Index, Work-life balance. Teljes munkaidőre vetített foglalkoztatás (Full-time equivalent employment, FTE) szerinti különbség férfiak és nők között, százalékpontban.*

*súlyozatlan átlag

F2. táblázat. Nemek közötti egyenlőség a gondoskodási tevékenységekben, illetve a bevándorlók szerepe a gondoskodási rendszerekben országonként

	Nemek közötti egyenlőség a gondoskodási tevékenységekben (1)	Kényszerű gondoskodók (2)		Otthoni gondoskodók a teljes munkaerőhöz viszonyítva (3)	
		Bevándorló nők	Nők a teljes népességben	Otthoni gondoskodást nyújtók	Külföldön születettek az otthoni gondoskodást nyújtók között
Ausztria	62,1	14,0	13,8	0,5	29,6
Belgium	71,2	10,0	8,0	0,8	14,6
Bulgária	56,0				
Ciprus	61,4	32,0	14,8		
Csehország	57,7			0,7	1,7
Dánia	85,9	5,0	3,2		
Egyesült Királyság	77,0	37,0	28,0	2,7	18,8
Észtország	81,6			0,5	4,5
Finnország	83,5	10,0	14,7	0,9	
Franciaország	73,1	29,0	14,7	0,1	
Görögország	52,3		7,2	0,1	74,5
Hollandia	78,9	24,0	11,2	1,4	14,3
Horvátország	57,6				
Írország	78,0	33,0	22,6	0,1	
Lengyelország	64,6	32,0	16,0	0,2	1,6
Lettország	84,9				
Litvánia	67,5				
Luxemburg	77,9	4,0	8,8	0,2	50,0
Magyarország	67,2			0,3	
Málta	65,3		12,2		
Németország	69,6	18,0	16,0	0,1	10,8
Olaszország	63,3	47,0	15,0	1,0	89,0
Portugália	65,4	9,0	7,4	0,1	
Románia	73,2				
Spanyolország	73,5	36,0	9,7	0,4	67,4
Svédország	88,1	3,0	7,2	5,0	22,2
Szlovákia	58,5			1,6	0,4
Szlovénia	70,4	33,0	3,8	0,2	

Forrás és az adatok tartalma:

(1) EIGE (2019) Gender Equality Index értékei a gondoskodási tevékenységeknél, a 2012–2017 közötti időszak átlagában.

(2) FRA (2019) EU-MIDIS II, 2016. Azon 15–64 éves nők aránya a korcsoport %-ában, akik gondoskodási feladataik ellátása miatt nem keresnek munkát.

(3) King-Dejardin, A. (2019) The social construction of migrant care work. At the intersection of care, migration and gender. OECD adatok alapján. Geneva: International Labour Office, 36–37.